

Achter de Johanneskerk in Lichtenvoorde

rapport 1274

Achter de Johanneskerk te Lichtenvoorde, Rentenierstraat 5 en 9

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

J.M.D. Jackson

Met bijdragen van:

S. Ostkamp (ArcheoSpecialisten)

C. van Pruissen (ArcheoSpecialisten)

Colofon

ADC Rapport 1274

Achter de Johanneskerk te Lichtenvoorde, Rentenierstraat 5 en 9
Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

Auteurs: J.M.D. Jackson.

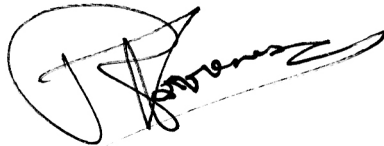
Met bijdragen van: S. Ostkamp, ArcheoSpecialisten en C. van Pruissen, ArcheoSpecialisten.
In opdracht van: Het College van Kerkrentmeesters Hervormde Gemeente Lichtenvoorde.

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, maart 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'R. Torremans', written over a faint horizontal line.

Autorisatie:
R. Torremans

ISBN 978-90-6836-264-0

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033-299 81 81
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Vooronderzoek	7
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	8
1.4 Opzet van het rapport	8
2 Methoden	9
3 Resultaten	11
3.1 Fysisch geografisch onderzoek	11
3.2 Sporen en structuren	12
3.3 Vondstmateriaal	15
Aardewerk	15
Bot	15
Natuursteen en keramisch bouw materiaal	16
4 Synthese	17
4.1 Algemeen	17
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	17
5 Conclusie	19
5.1 Waardering van de vindplaats	19
5.2 Selectieadvies	19
Literatuur	20
Lijst van afbeeldingen en tabellen	20

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET ONDERZOEKSGBIED

<i>Provincie:</i>	Gelderland
<i>Gemeente:</i>	Oost Gelre
<i>Plaats:</i>	Lichtenvoorde
<i>Toponiem:</i>	Rentenierstraat 5 en 9
<i>Kadastrale gegevens:</i>	118 en 119 College van kerkrentmeesters
<i>Kaartblad:</i>	41B
<i>Coördinaten:</i>	x236177/y 445094
<i>Projectverantwoordelijke:</i>	J.M.D.Jackson
<i>Bevoegd gezag:</i>	Gemeente Oost Gelre, R. Berendsen
<i>Deskundige namens het bevoegd gezag:</i>	M. Kocken, regionaal archeoloog Regio Achterhoek
<i>ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):</i>	25765
<i>ADC-projectcode:</i>	4107992
<i>Complex en ABR codering:</i>	Begraafplaats en kasteelgracht (GVIK, VWAL)
<i>Periode(n):</i>	ME
<i>Geomorfologische context:</i>	Verspoeld dekzand
<i>NAP hoogte maaiveld:</i>	20,5 +NAP
<i>Maximale diepte onderzoek:</i>	19,1 +NAP
<i>Uitvoering van het veldwerk:</i>	19-12-2007
<i>Beheer en plaats documentatie:</i>	Provinciaal Archeologisch depot Gelderland

Samenvatting

Op 19-12 2007 is aan de Rentenierstraat te Lichtenvoorde een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Doel van het onderzoek was inzicht te krijgen in de aard en plaats van de archeologische sporen achter de protestantse Johanneskerk uit 1648.

Tijdens het onderzoek is in put 1 een grote hoeveelheid menselijk bot aangetroffen. Intacte graven zijn hier echter niet aangetroffen, wel groepen beenderen die in verband lagen. De reden van de verstoring is dat er in de jaren 30 van de vorige eeuw bouwwerkzaamheden hebben plaatsgevonden op deze plaats waarbij de beenderen verplaatst zijn. Het is zeer goed mogelijk dat er op een dieper niveau wel intacte graven aanwezig zijn. De laag waar de begravingen in aangetroffen zijn, is namelijk meer dan een meter dik.

In put 2 is de slotgracht van kasteel lichtenvoorde aangetroffen. Het slot stamt uit de twaalfde eeuw en is waarschijnlijk rond 1770 afgebroken. De grachten zijn gedempt in de negentiende eeuw. Deze grachten staan op de minuutplan van 1828 nog aangegeven. De stadskern van Lichtenvoorde is gesticht aan de voet van dit kasteel.

De gedane vondsten zijn dus van groot belang voor de geschiedenis en het ontstaan van Lichtenvoorde, vooral voor de periode van de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (zie Periodentabel, onder).

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

PERIODE	TIJD IN JAREN			
Nieuwe tijd	1500	na Chr.	-	heden
Middeleeuwen	450	na Chr.	-	1500 na Chr.
Romeinse tijd	12	voor Chr.	-	450 na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	-	12 voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	-	800 voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	voor Chr.	-	2000 voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	voor Chr.	-	4900 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	voor Chr.	-	8800 voor Chr.

Afb. 1. Locatie van het archeologische onderzoek in de huidige topografie.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van het College van kerkrentmeesters Hervormde Gemeente Lichtenvoorde heeft ADC ArcheoProjecten een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de vorm van proefsleuven uitgevoerd voor het plangebied Rentenierstraat 5 en 9 (afb.1), in het kader van de herinrichting van Lichtenvoorde centrum. In het plangebied zal een uitbreiding van de bestaande kerk worden gebouwd. De verstoring zal op de meeste plaatsen niet meer dan 40 cm zijn, behalve op de plaatsen waar geheid wordt. Uit de bouwplannen blijkt dat er een groot aantal heipalen geslagen zal worden. Vooronderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat zich op deze locatie een begraafplaats en een gedempte kasteelgracht bevinden, uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd (zie voor periodisering tabel 1). De voorgenomen bouwplannen zullen deze ernstig beschadigen.

Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 300 m² en ligt momenteel braak. De bestaande bebouwing is reeds afgebroken. Het gebied ligt in het centrum van Lichtenvoorde, achter de Johanneskerk en wordt begrensd door de Johanneskerk, de Carel Looierstraat en het Hof. In het gebied zijn 2 proefsleuven aangelegd met een totale oppervlakte van 40 m².

Het veldwerk is uitgevoerd op 19 december 2007. In die periode zijn de proefsleuven aangelegd en onderzocht conform het Programma van Eisen (PvE), dat door C.T. Kraan is opgesteld.¹ Dit ontwerp is goedgekeurd door de gemeente Oost Gelre en M. Kocken, regionaal archeoloog Regio Achterhoek te Doetinchem. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens het IVO zijn verzameld, zijn gedeponeerd in het Provinciaal Archeologisch Depot te Gelderland.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: J.M.D. Jackson (projectverantwoordelijke), N. Huisman (veldtechnicus), J. Emo (veldassistent),) en Jos Heutinck (kraanmachinist van de firma Rouwmaatgroep uit Groenlo). Senior archeoloog was R. Torremans.

De contactpersoon bij de opdrachtgever is Dhr. D.W. Veerbeek. Het vondstmateriaal is bestudeerd door S. Ostkamp (aardewerk) en C. van Pruisen (natuursteen en bouw materiaal), beiden van Archeospecialisten.

1.2 Vooronderzoek

Voorafgaand aan het onderzoek is geen vooronderzoek uitgevoerd. De reden hiervoor is dat er in de directe omgeving van het plangebied reeds archeologische begeleidingen zijn uitgevoerd waaruit blijkt dat de site een hoge archeologische waarde heeft. Dit blijkt ook uit de historische context. Het plangebied ligt in de laatmiddeleeuwse stadskern van Lichtenvoorde, achter de Johanneskerk uit 1648.

In verband met toekomstige ontwikkelingen in het plangebied Lichtenvoorde Fase 1 is een archeologische begeleiding in het aangrenzende onderzoeksgebied uitgevoerd op 17-20 oktober en 27 november 2006.² Dit onderzoek wees uit dat de resten van het grachtenstelsel, behorende bij kasteel "De Hof" te Lichtenvoorde goed bewaard zijn gebleven. Bovendien zijn er grachtenstelsels aangetroffen die nog niet bekend waren uit historische bronnen. Het is te verwachten dat dit nieuw aangetroffen grachtenstelsel zich voortzet op het terrein van Rentenierstraat 5-9.³

Op het terrein van Rentenierstraat 4 zijn tijdens een opgraving door de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde laatmiddeleeuwse scherven aangetroffen.

De zelfde werkgroep heeft ook tijdens eerdere herstelwerkzaamheden, onder andere in 1994 en 1996, bij de kerk archeologisch onderzoek verricht. Bij dit onderzoek is de voorganger van de Johanneskerk aangetroffen, de kapel van Lichtenvoorde, gebouwd in 1496. De fundering van de kapel wordt op 1.10 m onder het maaiveld gevonden.

Aanvullend onderzoek bij de noordmuur van de kerk heeft op 6 april 1996 plaatsgevonden.

Hierbij werden op 2 meter onder het maaiveld de onderste twee lagen van een muurwerk aangetroffen (baksteenformaat 25/6,5/11 cm). Hoewel de funderingsresten hoogstwaarschijnlijk onderdeel hebben uitgemaakt van de kapel is het niet mogelijk hieraan verder conclusies te verbinden. Het gaat hier mogelijk om de restanten van een steunbeer⁴.

¹ Kraan, C.T., 2007, PvE nummer: 07-177.

² Boer, P.C. de., 2006.

³ Boer, P.C. de., 2006, 27.

⁴ Nijs, G. 1992, 14-15.

Op een klein gedeelte onverstoord grond bij de noordmuur van de Johanneskerk zijn twee schedels 'in situ' aangetroffen. Dat het hier inderdaad niet verstoord graven betreft bewijzen de aangetroffen wervels, sleutelbeenderen en ribben.⁵

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het IVO in de vorm van proefsleuven heeft tot doel de aard, omvang en kwaliteit (gaafheid en conservering) vast te stellen van de vindplaats(en) in het gebied om te komen tot een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid ervan. Daarnaast moeten gegevens verkregen worden om hetzij verder archeologisch onderzoek mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen.⁶ Specifiek voor Lichtenvoorde had het onderzoek verder tot doel het lokaliseren van de slotgracht van kasteel Lichtenvoorde en het in kaart brengen van de historische begraafplaats van de Johanneskerk.

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld. Deze worden in dit rapport beantwoord op basis van hetgeen in de proefsleuven is aangetroffen. Het is echter waarschijnlijk dat de getrokken conclusies bijgesteld moeten worden indien de vindplaats in de toekomst volledig wordt opgegraven.

De volgende onderzoeksvragen zijn in het PvE gesteld:

Wat is de aard, datering, fasering, conservering, gaafheid en ruimtelijke spreiding van de aanwezige grondsporen?

Hoe is de opbouw van de bodem op de onderzoekslocatie?

Zijn resten van de gracht aanwezig op het terrein?

Wat is het verloop van de resten van de gracht?

Wat is de datering van de opvullingslagen?

Wat is de conservering van het vondstmateriaal in deze gracht?

Zijn (resten van) menselijke begravingen aanwezig?

Wat is de conservering van het botmateriaal?

Wat is de datering van de graven?

Zijn resten van de hofkapel aangetroffen tijdens het onderzoek?

Waar bestonden deze resten uit en waar en op welke diepte zijn deze aangetroffen?

Is er sprake van een fasering in de resten van de hofkapel?

1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.1 -specificatie VS05). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen. Dit onderzoek vormt geen eindstation, maar de basis van waaruit verder synthetiserend onderzoek kan plaatsvinden.

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. Vervolgens zullen de verschillende deelonderzoeken aan de orde komen. De auteurs staan telkens bij de betreffende hoofdstukken vermeld. Allereerst de spoor beschrijving, vervolgens worden de vondsten beschreven. In dit geval is dat aardewerk en menselijk botmateriaal. Hierna volgt de synthese en de beantwoording van de onderzoeksvragen uit het PvE.

⁵ Nijs, G. 1992, 14-15.

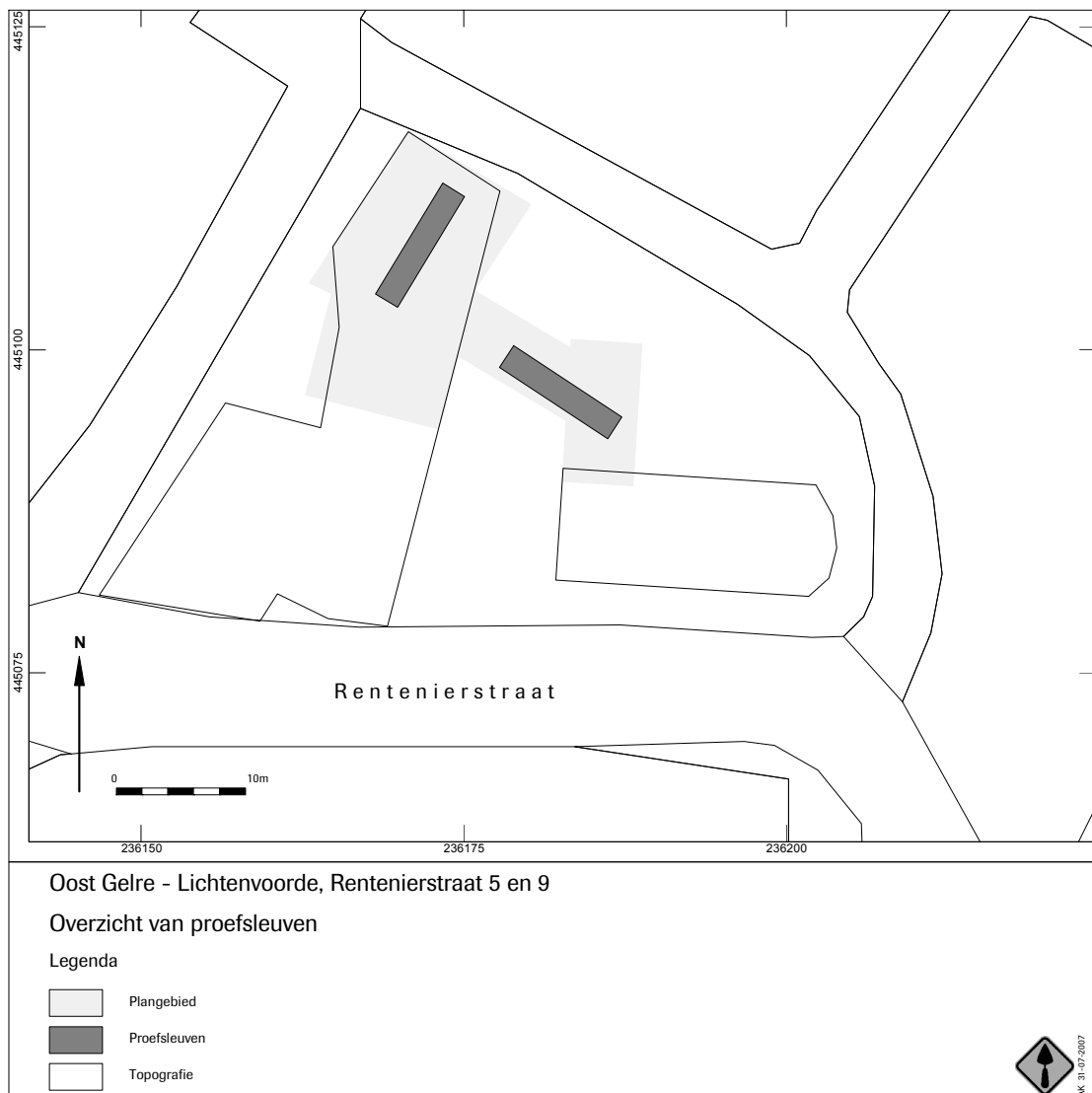
⁶ Cf. Handboek ROB specificaties, juni 1998.

2 Methoden

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.1 en het PvE.⁷ Tijdens het IVO zijn 2 proefsleuven aangelegd, put 1 en put 2. De ligging van put 1 was oost-west georiënteerd, put 2 had een noord-zuid oriëntatie.

In het PvE werd een werkwijze voorgesteld waarbij 2 proefsleuven van 2 bij 10 meter worden aangelegd. Tijdens het proefsleuvenonderzoek wordt slechts één vlak aangelegd. De vlakken zijn machinaal aangelegd, meestal zonder schaafbak, omdat het vlak direct goed leesbaar was. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten in vakken van 2 x 5 m verzameld. Grondsporen zijn direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Vervolgens is het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend (schaal 1:50), waarbij om de 3 m een waterpashoogte is bepaald. De aangetroffen grondsporen (inclusief menselijke begravingen) zijn niet gecoupeerd omdat dit duidelijk in het PvE naar voren kwam. De beenderen zijn wel zover mogelijk voor documentatie blootgelegd. Losse beenderen zijn verzameld en herbegraven. Datering van de sporen wordt uitgevoerd aan de hand van het verzamelde aardewerk.

Afb. 2 Locatie proefsleuven.

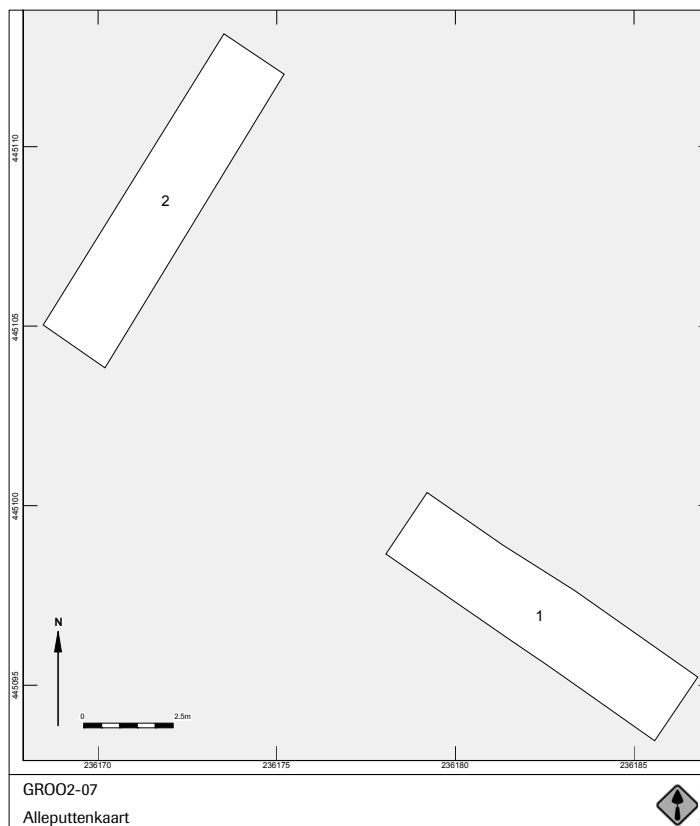
⁷ Kraan, C.T., 2007, PvE nummer: 07-177.

De gracht werd aanvankelijk niet herkend door de vele recente verstoringen ter plaatse. Door te verdiepen kon een profiel aangelegd worden waarin de gracht wel herkend is. De gracht is machinaal gecoupeerd, het profiel is gefotografeerd en er zijn vondsten verzameld. Volgens het PVE⁸ zouden er minimaal 3 en maximaal 5 boringen in de gracht worden gezet om de diepte van de gracht te bepalen. Doordat de gracht al machinaal gecoupeerd was bleek dit niet meer nodig. Het aardewerk is uit het profiel verzameld. De gracht bleek ongeveer 1,5 meter diep.

In één put was het nodig ook ten dele een tweede vlak aan te leggen, namelijk in put 1. Er waren hier in vlak 1 geen intacte begravingen aangetroffen. In overleg met R. Torremans is besloten een gedeelte van de put verder te verdiepen om duidelijkheid te verkrijgen over de aan- of afwezigheid van intacte graven. We zijn hiermee tot 80 cm beneden het maaiveld gegaan. Er zijn ook op dit vlak geen intacte graven aangetroffen.

Tijdens het aanleggen van het diepste vlak zijn profielopnames gemaakt. Het putprofiel is gefotografeerd en getekend (op schaal 1:20) om de diepte en de dikte van de laag met begravingen te bepalen. In de noordoost hoek van put 1 is verder verdiept in een verstoord gedeelte.

Afb.3. Putten plan

Deze kuil is gegraven voor het herbegraven van de beenderen. In het profiel van deze kuil bleek de laag met begravingen nog tot zeker 45 cm onder vlak 2 door ging. In het profiel van de kuil werd op 40 cm onder vlak 2 een in verband liggende arm met hand waargenomen. Dit wijst er op dat er op een dieper niveau waarschijnlijk intacte begravingen aanwezig zijn.

De menselijke beenderen zijn aan het einde van de middag overgedragen aan de koster van de Johanneskerk, dhr. Wansum. Onder diens leiding zijn de beenderen, op verzoek van het kerkbestuur, in put 1 herbegraven.

Het meetsysteem en de putten zijn uitgezet met het GPS. De sporen zijn ingemeten met een RTS waarmee ook de NAP hoogtes genomen zijn. Het vlak en de stort zijn afgezocht met een metaaldetector.

⁸ Kraan, C.T., 2007, PvE nummer: 07-177.

3 Resultaten

3.1 Fysisch geografisch onderzoek

Aangezien het plangebied in het centrum van Lichtenvoorde ligt heeft er geen bodemkundige kartering plaatsgevonden. Nabijgelegen onderzoek heeft aangetoond dat de bodem voornamelijk bestaat uit dekzandruggen die gevormd zijn tijdens het Saliën. De bodems die in de nabije omgeving voorkomen zijn hoge zwarte enkeerdgronden en beekerdgronden. Geologisch gezien ligt het plangebied op het laagpakket van Wierden. Geomorfologisch gezien bestaat de bodem ter plaatse voornamelijk uit verspoeld dekzand.⁹

Put 1

De bouwvoor bestaat uit opgebracht geel zand. Daaronder bevindt zich een zwart laagje met veel houtskool en bouwpuin. Onder deze laag komt een bruingrijze, zandige laag, spoor 1000. In deze laag zijn de begravingen aangetroffen. De laag is plaatselijk langs het profiel verdiept maar de bodem is niet bereikt. Deze laag is minstens 70 cm dik, mogelijk dikker.

Afb. 4. Profielopname in put 1.

Put 2

In put 2 valt niet veel over de bodemopbouw te zeggen, aangezien de put grotendeels verstoord is. De intacte delen komen overeen met put 1. Spoor 1000 is hier 70 cm dik. Het opgebrachte gele zand ontbreekt. Aan de noordoost zijde van de put is de gracht van het kasteel van Lichtenvoorde aangetroffen. (zie onder)

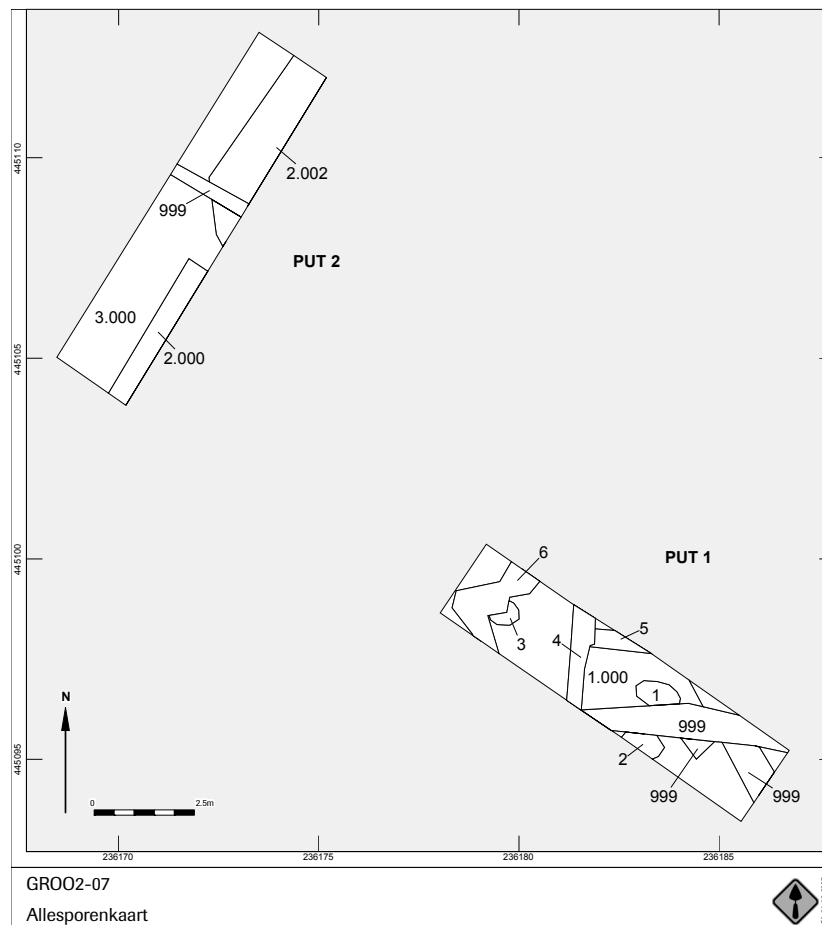
Afb. 5 Profielopname in put 2.

⁹ Benthem, A., 2006.

3.2 Sporen en structuren

De meeste sporen in put 1 bestaan uit clusters van menselijke beenderen. Daarnaast zijn er veel recente verstoringen door eerder gebruik van het gebied, vooral de bouwwerkzaamheden uit de jaren '30 van de vorige eeuw.

Afb. 6. Overzicht van alle sporen

De datering van de beenderen is vast te stellen aan de hand van het gevonden aardewerk en via de historische informatie over de kerk en de begraafplaats. De begraafplaats is in 1616 in gebruik genomen, het aardewerk dateert in de Nieuwe Tijd. Een fasering kon bij de beenderconcentraties niet worden vastgesteld. Alle beenderen lijken in een homogeen pakket van donkerbruingrijs zand te liggen. Dit pakket is bijna meer dan een meter dik. De conservering van het botmateriaal is goed, hoewel de schedels erg kwetsbaar zijn. Er zijn vooral lange beenderen en grote botten aangetroffen.

Afb.7. Verstoorde graven in put 1.

Delen van skeletten liggen wel in verband. Het is daarom niet uit te sluiten dat er op een dieper niveau of op een minder verstoord deel van het terrein intacte begravingen aanwezig zijn.

Afb. 8. Concentratie van menselijk botmateriaal in put 1.

De muurresten die in put 1 zichtbaar zijn, behoren tot de uitbouw van de kerk en dateren rond 1930. Deze uitbouw is in verband met de nieuwbouwplannen afgebroken.

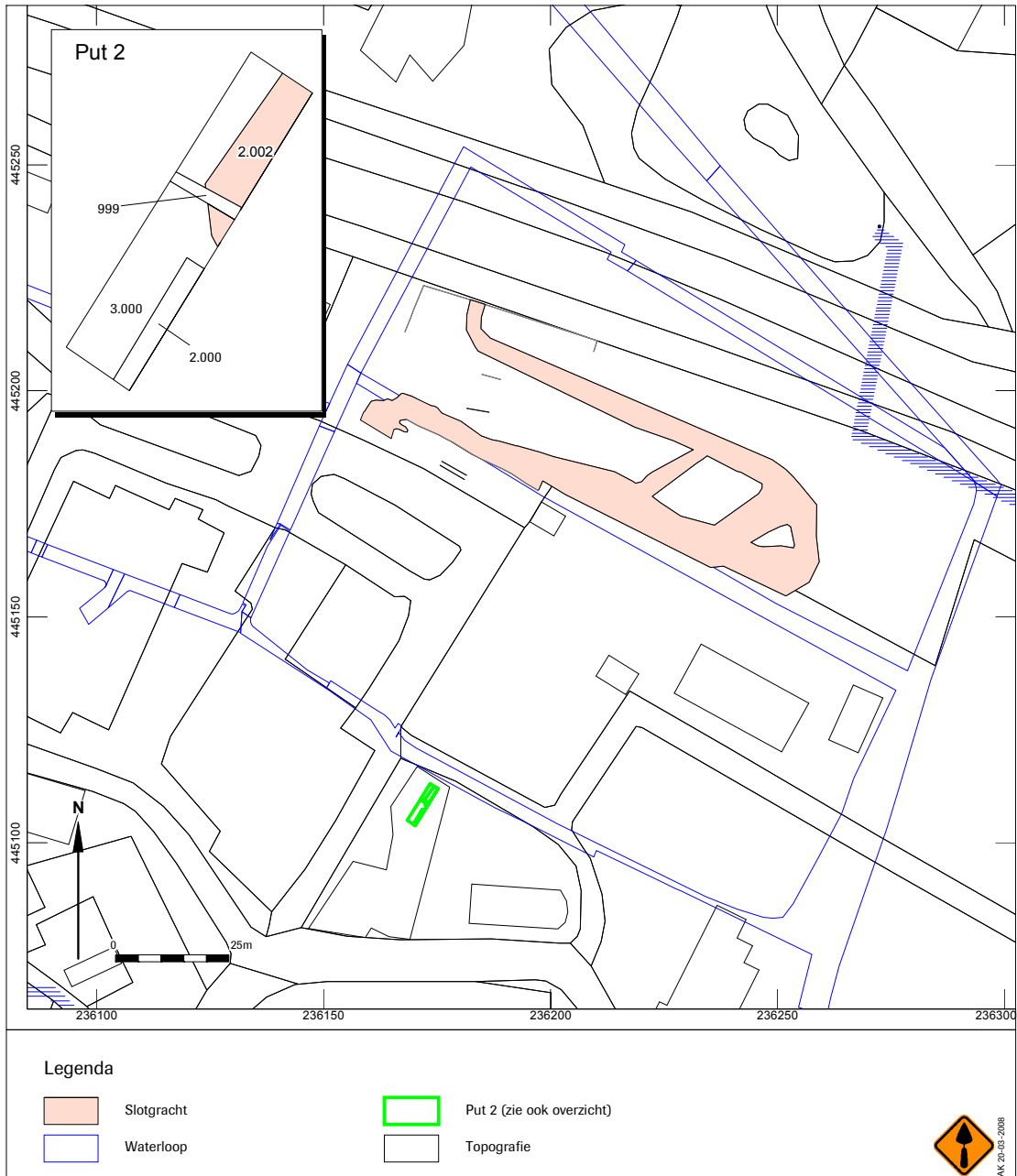
In put 2 is laag 1000 wel aangetroffen maar zonder begravingen. In deze richting zijn dus geen begravingen meer te verwachten. In put 2 is wel de slotgracht van het Hof van Lichtenvoorde aangetroffen. Deze put was echter erg verstoord door eerdere bebouwing. Er is een zwarte laag met bouwpuin en aardewerk aangetroffen die uit de 16^e -17^e eeuw zou kunnen komen, deze laag behoort tot de gracht. De conservering van het aardewerk is goed. Er is op dit onderwerp nog een specialist (P. de Boer, ADC) geraadpleegd die aan de hand van de foto's advies heeft gegeven over de interpretatie van de aangetroffen sporen. In Afb. 10 is put 2 geprojecteerd op de kadastrale minuut waarop ook de resultaten van het onderzoek van P. de Boer geprojecteerd zijn.

Afb.9. De gracht van het Hof van Lichtenvoorde, in put 2.

De locatie van de gracht in de proefsleuf komt niet overeen met die van de bekende waterlopen. Het verschil is ongeveer 5 meter. Dit kan het gevolg zijn van schaalverschillen tussen de verschillende gecombineerde kaarten. Het is ook mogelijk dat we hier een andere fase van de gracht te pakken hebben.

Afb.10. De gracht geprojecteerd op de resultaten van eerde onderzoek door P. de Boer.¹⁰

¹⁰ Boer, P. de., ADC rapport 786.

Tabel 2. Sporenlijst

PUTNR	VLAKNR	SPOORN	AARDSPoor	Diepte	OPMERKING
1	1	1	IN		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT
1	1	2	IN		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT
1	1	3	IN		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT
1	1	4	MR		VAN GEBOUW UIT 1930
1	1	5	MR		MUUR VAN GESLOOPT GEBOUW UIT 1930
1	1	6	KUIL		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT EN PUIN
1	1	999	RECENT		AFVOER
1	1	1000	LG		LAAG MET BEENDEREN, MEER DAN 50 CM DIK
1	2	1	IN		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT
1	2	2	IN		VERSTOORDE CONCENTRATIE VAN MENSELIJK BOT
2	1	999	RECENT		
2	1	1000	LG		DEELS GECOUPPEERD, MEER DAN 50 CM DIK
2	1	1001	LG	6	
2	1	1002	LG	4	
2	1	2000	LG		DIEPTE VARIEERT
2	1	2001	LG	10	
2	1	2002	GRACHT		
2	1	3000	LG		DIEPTE VARIEERT

De sporen van begravingen (IN in de tabel) betreffen allen botconcentraties van verstoorde graven. De overige sporen betreffen bodemlagen (LG) en muurresten (MR). In put 2 is de gedempte gracht van kasteel Lichtenvoorde aangetroffen. De foto's van deze profielen zijn bestudeerd door een specialist om hier zekerheid over te krijgen.

3.3 Vondstmateriaal

Aardewerk

Door auteurs: S. Ostkamp (ArcheoSpecialisten) & J.M.D. Jackson

Het aardewerk dat verzameld is uit de laag met begravingen dateert in de Nieuwe tijd, na de Late Middeleeuwen (1650-1800).

Dit komt redelijk overeen met de ingebruikname van de begraafplaats in 1616, en de sluiting van de begraafplaats in 1828.

Op vlak 2 in put 1 is een scherf uit 1450-1550 aangetroffen. Deze scherf kan uit een eerdere gebruiksfase van het terrein komen. Tenslotte zijn ook op het terrein van Rentenierstraat 4 tijdens een opgraving door de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde laat middeleeuwse scherven aangetroffen. Bovendien dateert de eerste kapel uit 1496 wat deze vondst ook kan plaatsen.

De vondsten uit de gracht dateren tussen 1600 en 1800. Dit is niet ongebruikelijk omdat de gracht lang zichtbaar is geweest en pas gedempt is in de 19^e eeuw.

Bot

Het menselijk botmateriaal is overgedragen aan de koster van de Johanneskerk, en ter plaatse herbegraven. Het botmateriaal verkeerde in redelijk goede staat. Op enkele schedels werden groene verkleuringen aangetroffen. Dit kan temaken hebben met zogenaamde dodenkapjes die door de vrouwen in de 18^e eeuw gedragen werden.¹¹

¹¹ Nijs, G. 1992, 14-15.

Natuursteen en keramisch bouw materiaal

Door auteurs: C. van Pruissen (Archeospecialisten) & J.M.D. Jackson

Het natuursteen dat aangetroffen is, lijkt een dwaalgast uit de prehistorie te zijn. Het gaat om een stukje afgerond en deels afgeplat dioriet. Deze steensoort werd in vroeger tijden vaak voor maalstenen gebruikt.

Tabel 3. Vondstenlijst

VONDSTNR	INHOUD	AANTAL	GEWICHT	DATERING
1	4 SCHERVEN INDUSTRIEEL AARDEWERK, 3 SCHERVEN STEENGOED, WAARONDER EEN WATERKRIJK.	7	42,90	1750-1850
2	1 SCHERF ZWART INDUSTRIEEL AARDEWERK, 1 SCHERF OCHTRUP AARDEWERK, BORD MET ROOD-GELE SLIBVERSIERING.	2	103,20	OCHTRUP:1600-1700, LAAG 1. INDUSTRIEEL: 1750-1800, LAAG 2.
3	2 SCHERVEN WITBAKKEND AARDEWERK, 3 SCHERVEN ROODBAKKEND AARDEWERK MET SLIBVERSIERING.	8	150,60	1750-1850
3	NATUURSTEEN: DIORIEET, LIJKT BEWERKT, MOGELIJK STUKJE MAALSTEEN	1	85,10	MOGELIJK PREHISTORIE.
3	PIJPENSTEEL	1	2,30	1650-1750
4	1 SCHERF VAN EEN STEENGOEDKAN	1	323,80	1650-1750
5	1 SCHERF ROODBAKKEND AARDEWERK.	1	12,80	1450-1550
5	PIJPENKOP	1	8,40	WAPEN VAN GOUDA + S = 1750-1850
5	BOUWMATERIAAL, KERAMISCH	1	10	NIET DETERMINEERBAAR
3	BOUWMATERIAAL, KERAMISCH	1	7	DAKPAN, GEEN DATERING

Tabel 4. Vondsten in sporen

PUTNR	VLAKNR	VAKNR	SPOORNR &TYPE	VONDSTNR	DATERING
1	1	2	3, PUIN EN BOT CONCENTRATIE	1	1750-1850
2	103		2002, GRACHT	2	1600-1800
1	1	2	6, BOTCONCENTRATIE	3	1650-1850
1	1	2	1000, BEENDERLAAG	4	1650-1750
1	2		1, BOTCONCENTRATIE	5	1450-1850

4 Synthese

4.1 Algemeen

Lichtenvoorde kan worden gezien als een typisch voorbeeld van een zogenaamde '(kasteel) voordestad'. De nederzetting heeft in het verleden grachten, wallen en poorten bezeten, en werd stad genoemd, maar is nooit in het bezit van stadsrechten geweest. In het huidige stratenpatroon herinnert nu slechts het naar de oude beekovergang lopende stratenpatroon aan dit oorspronkelijke karakter.¹²

Binnen de nederzetting nam het kasteel 'De Hof' een prominente plaats in. Tot nu toe is echter nog maar weinig bekend over het uiterlijk en de morfologische ontwikkeling van dit complex. Op basis van de iconografische bronnen is wel een groot deel van de loop van de grachten bekend. Het huidige onderzoek heeft echter de loop van verschillende tot nu toe onbekende grachtdelen opgeleverd¹³. Het onderzoek aan de Rentenierstraat kan hier weer een stukje aan toe voegen.

De protestantse Johanneskerk van Lichtenvoorde dateert uit 1648. De voorganger van deze kerk was een kapel die dateert uit 1496. De doden werden aanvankelijk in Groenlo begraven bij de moederkerk van de kapel in Lichtenvoorde. In 1616 wordt de kapel aan de protestantse gemeenschap overgedragen. Rond de kapel wordt dan de dodenakker in gebruik genomen als protestantse begraafplaats. Voor de katholieke bewoners bleef de begraafplaats in Groenlo. De begraafplaats in Lichtenvoorde is in gebruik geweest van 1616 tot in 1828.¹⁴

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van het proefsleuvenonderzoek.

1. Wat is de aard, datering, fasering, conservering, gaafheid en ruimtelijke spreiding van de aanwezige grondsporen?

De meeste sporen bestaan uit clusters van menselijke beenderen. Daarnaast zijn er veel recente verstoringen door eerder gebruik van het gebied. De datering van de beenderen is vast te stellen aan de hand van het gevonden aardewerk en via de historische informatie over de kerk en de begraafplaats. De begraafplaats is in 1616 in gebruik genomen, het aardewerk dateert in de Nieuwe tijd. Een fasering kon bij de beenderconcentraties niet worden vastgesteld. Alle beenderen lijken in een homogeen pakket van donkerbruingrijs zand te liggen. Dit pakket is meer dan een meter dik.

De conservering van het botmateriaal is goed, hoewel de schedels erg kwetsbaar zijn. Er zijn vooral lange beenderen en grote botten aangetroffen.

Over de ruimtelijke spreiding valt het volgende te zeggen: In put 1 direct achter de kerk zijn in laag 1000 zeer veel losse beenderen aangetroffen. Het is mogelijk dat er op minder verstoorde plaatsen op het terrein wel intacte graven in deze laag aanwezig zijn. Eerder onderzoek door de archeologische werkgroep Lichtenvoorde wijst hier op. In put 2 is laag 1000 aangetroffen maar zonder begravingen. In deze richting zijn dus geen begravingen meer te verwachten.

De muurresten die in put 1 zichtbaar zijn behoren tot de uitbouw van de kerk en dateren rond 1930. Deze uitbouw is in verband met de nieuwbouwplannen afgebroken.

2. Hoe is de opbouw van de bodem op de onderzoekslocatie?

De bodem is op meerdere plaatsen verstoord. In put 1 door een recent riool, in put 2 door eerdere bebouwing.

De bouwvoor bestaat uit opgebracht geel zand. Daaronder bevindt zich een zwart laagje met veel houtskool, verbrand materiaal en bouwpuin. Onder deze laag komt een bruinigrijze, zandige laag van meer dan 70 cm dikte. In deze laag zijn de begravingen aangetroffen.

¹² Steegh 1985, 105.

¹³ Boer, P. de., ADC rapport 786.

¹⁴ Wansing, J.C., 1994.

In put 2 was het profiel aan de noordwest zijde volledig verstoord. Aan de zuidoost zijde kon geconstateerd worden dat de bodemopbouw overeen komt met put 1.

3. Zijn resten van de gracht aanwezig op het terrein?

In put 2 is de gracht van kasteel Lichtenvoorde aangetroffen. Deze put was echter erg verstoord door eerdere bebouwing. Dit heeft ook het beeld van de gracht vertroebeld.

De foto's van deze profielen zijn bestudeerd door een specialist om zekerheid over de aard van de sporen te krijgen.

4. Wat is het verloop van de resten van de gracht?

In het profiel van put 2 is de gracht haaks aangesneden. Dit betekent dat de gracht in noordwestelijke richting loopt.

5. Wat is de datering van de opvullingslagen?

Het aardewerk uit de gracht dateert in de 16^e – 17^e eeuw. Onderin de gracht ligt vooral veel bouwpuin, de aardewerk vondsten waren beperkt. Het beeld is vertroebeld door de meer recente verstoringen, waaronder een zwarte laag met aardewerk uit de 18^e eeuw die moeilijk van de gracht te onderscheiden was (en misschien ook wel deel van de gracht is?). Het gevolg is dat er geen nauwkeuriger datering gegeven kan worden dan 1600-1700 voor de onderste laag, laag 2 en 1700- tot 1800 voor laag 1. Het bouw materiaal was te ver gefragmenteerd voor een datering.

6. Wat is de conservering van het vondstmateriaal in deze gracht?

De conservering van het aardewerk is goed.

7. Zijn (resten van) menselijke begravingen aanwezig?

Er zijn resten van menselijke begravingen aanwezig. Er zijn echter geen intacte graven aangetroffen. Het botmateriaal is redelijk tot goed geconserveerd, de meeste schedels zijn beschadigd of incompleet. Er zijn wel clusters van beenderen aangetroffen die in anatomisch verband lagen, vooral in de diepere lagen. Dit geeft reden om te vermoeden dat er toch nog intacte graven zijn.

8. Wat is de conservering van het botmateriaal?

De conservering van het botmateriaal is goed.

9. Wat is de datering van de graven?

Het aardewerk dat verzameld is uit de laag met begravingen dateert in de Nieuwe tijd, na de Late Middeleeuwen, tot in de 19^e eeuw. Dit komt overeen met de ingebruikname van de begraafplaats in 1616 en de sluiting in 1828. Door de verstoring van de graven is de datering niet scherper te stellen.

10. Zijn resten van de hofkapel aangetroffen tijdens het onderzoek?

Nee, er zijn geen resten van de hofkapel aangetroffen. Uit eerder onderzoek blijkt dat deze resten op 1.10 tot 2 meter diepte liggen. Bij de proefsleuven zijn we niet dieper gegaan dan 1 meter beneden maaiveld om de begravingen te sparen.

11. Waar bestonden deze resten uit en waar en op welke diepte zijn deze aangetroffen?

Deze vraag kan helaas niet beantwoord worden.

12. Is er sprake van een fasering in de resten van de hofkapel?

Deze vraag kan aan de hand van dit onderzoek niet beantwoord worden.

5 Conclusie

5.1 Waardering van de vindplaats

De waardering van de vindplaats (waardestelling) zoals voorgeschreven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1, specificatie VS06) gebeurt op drie niveaus: belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit. De eerste is niet van toepassing omdat de vindplaats niet bovengronds zichtbaar is. Alleen de laatste twee niveaus zijn op deze vindplaats van toepassing. De fysieke kwaliteit van de vindplaats is gebaseerd op haar conservering en gaafheid. De conservering geeft aan in hoeverre de resten behouden zijn, de gaafheid in hoeverre de vindplaats nog compleet is. De beoordeling is voor zowel gaafheid als conservering: drie punten voor hoge, twee punten voor middelhoge en één punt voor lage kwaliteit.

De vindplaats is ruimtelijk goed bewaard gebleven en kan dus worden beschouwd als zijnde van hoge kwaliteit. Het deel met sporen is van voldoende omvang om van een representatief deel van een nederzetting te spreken.

De conservering van de grondsporen is redelijk tot goed. Het botmateriaal is in goede staat maar de graven zijn veelal verstoord. De mogelijkheid bestaat dat op minder verstoorde plaatsen en dieper in de bodem wel intacte graven aangetroffen worden. De slotgracht is goed geconserveerd, ook het vondstmateriaal is in goede staat. Het aardewerk dat verzameld is tijdens het aanleggen van de sporenvlakken is weinig verweerd en gefragmenteerd. Bot is goed bewaard gebleven. De conservering van sporen en vondsten wordt middelhoog gewaardeerd. Hierbij moet echter worden bedacht dat op regionaal niveau de conserveringsomstandigheden voor de vindplaats niet kenmerkend zijn voor dit gebied.

De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is in totaal 5-6 punten. Dit is een score die bovengemiddeld is en die haar het predikaat 'behoudenswaardig' oplevert (tabel 5).

Ook op inhoudelijke kwaliteit, uitgedrukt in waarden voor zeldzaamheid, informatie en ensemble, wordt de vindplaats beoordeeld met hetzelfde puntensysteem. De zeldzaamheid van de site heeft vooral te maken met de aanwezigheid van de slotgracht. De begraafplaats is in die zin interessant dat er veel historische informatie is waaraan het archeologische onderzoek gekoppeld kan worden. De informatiewaarde van de site is hoog met betrekking tot de Hof (het kasteel) van Lichtenvoorde. De aangetroffen gracht was niet eerder bekend en sluit aan op eerder archeologisch onderzoek op het aangrenzende terrein. De ensemblewaarde van de begraafplaats die mogelijk begrensd wordt door de slotgracht is hoog. De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is middelhoog tot hoog, 8 punten, en de waardering van de vindplaats op basis van deze criteria is dan ook hoog.

Tabel 5. Scoretabel waardestelling (naar KNA, versie 3.1).

Waarden	Criteria	Scores			Totale score
		Hoog	Midden	Laag	
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord			
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord			
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		2		≥ 5 behoudenswaardig
	Conservering	3			
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		2		≥ 7 behoudenswaardig
	Informatiewaarde	3			
	Ensemblewaarde	3			
	Representativiteit	N.v.t.			

5.2 Selectieadvies

De plaats Lichtenvoorde is ontstaan rond de voet van het kasteel, de Hof, Lichtenvoorde. Het kasteel en de kapel waren de eerste stenen gebouwen in Lichtenvoorde, zij vormen de oudste kern van deze plaats. De begraafplaats is van 1616 tot 1828 in gebruik geweest als protestantse begraafplaats en is hiermee van groot belang voor de historie van Lichtenvoorde en haar bewoners.

Gezien de vondst van de gracht van kasteel Lichtenvoorde en de mogelijkheid dat er op een dieper niveau intacte graven zijn, wordt de vindplaats behoudenswaardig geacht. Dit betekent dat er bij verdere verstoring van de bodem van het plangebied er een opgraving zal moeten plaatsvinden. De reden is dat bij het plaatsen van heipalen de graven in de diepere lagen, de resten van de kapel en de gracht ernstig worden beschadigd.

Literatuur

Bentham, A. van, 2006: *Herinrichting centrum Lichtenvoorde (gem. Oost Gelre). Een bureau onderzoek, Amersfoort (ADC rapport 674).*

Boer, P.de., 2007 . *Kasteel Lichtenvoorde (gem. Oost Gelre). Een archeologische begeleiding, Amersfoort (ADC rapport 786),*

Nijs, G., 1992: Archeologie in Lichtenvoorde, opgraving Johanneskerk, in: *de Lichte Voorde, no. 25 en 33.*

Steeagh, A., 1985: *Monumentenatlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in kaart,* Zutphen.

Wansing, J.Ch., 1994: *Overledenen van Lichtenvoorde 1697-1812,* Lichtenvoorde.

Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied op de topografische kaart.
- Afb. 2. Overzicht van de putten.
- Afb. 3. Alle putten plan.
- Afb. 4. Profielopname in put 1.
- Afb. 5. Profielopname in put 2.
- Afb. 6. Overzicht van alle sporen.
- Afb. 7. Verstoorde graven in put 1
- Afb. 8. Concentratie van menselijk botmateriaal in put 1.
- Afb. 9. De gracht van het Hof van Lichtenvoorde in put 2
- Afb.10. De locatie van put 2 (met gracht) ten opzichte van eerder onderzoek door P. de Boer.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

Tabel 2. Sporenlijst

Tabel 3. Vondstenlijst

Tabel 4. Vondsten in sporen

Tabel 5. Scoretabel waardestelling (naar KNA 3.1).